

ГЛАВА IV

Човешката солидарност

Тази глава има за цел да внесе известен оптимизъм в мрачната същност на войната и да покаже, че дори най-трагичните епизоди в историята на човечеството не са лишени от известна хуманност; че и при най-хаотичните военни обстоятелства се срещат хора, готови да помогнат, като понякога поема рисковете и излагат на опасност своята собствена сигурност и живота си.

Освен това, тази глава съдържа някои извори, които са посветени на необичайно и неочаквано поведение във военновременното ежедневие. Те дават нагледни примери за ситуации, които не са двусмислени от морална гледна точка – не са винаги ясни, и точно затова ни предоставят възможност да анализираме и дискутираме (например: IV–1 и IV–2). Полезен подход за това е да се насърчава методът на идентификация с участниците, например учениците могат, като играят ролите на реални хора, да се опитат да предскажат тяхното поведение и да разберат чувствата им в описаната ситуация.

IV–1. Партизанско-усташки разговор

– Защо ми хабиш патроните, копиле усташко?
По принцип той смята усташките амуниции за вече похабени и съжالياва за всеки куршум.

– Ела и ги вземи, не се бой, нещастнико! – отговаря усташът.

Но това е само началото на последвал съществен разговор от „по-политическо“ естество. [...] Усташът не вярва, че партизаните съществуват, той смята, че всички ние сме четници. Четници и престъпници, те всички са едни и същи, те всички се бият срещу хърватите, в полза на сърбите и евреите. Той (усташът) поиска Сврабо да напсува крал Петър и кралица Мария, за да докаже, че не е четник. Сврабо изпълни желанието му с най-голямо удоволствие, но веднага поиска усташа да напсува Павелич. [...] В този момент, когато усташът остана безмълвен, като се има предвид, че нито искаше, нито можеше да напсува Павелич, един провокатор стреля с картечница. Не успя да го уцели, но го прекъсна, и Сврабо се оттегли в убежището.

– Ранен ли си? – запита загрижено усташът.

– Не, не съм! – отговори Сврабо.

– Защо стреляш по него, бе, нещастник, не виждаш ли, че говоря с човека? – развика се усташът на мъжа, който прекъсна разговора им. [...]

– Ако го хвана тоя, ще го пусна да си върви, кълна се! – каза Сврабо благородно.

Но в това негово твърдение нямаше и зрънце истина. Върбата може да роди грозде, но не и Сврабо да пусне някой усташ да си иде.

Šibl 2, pp. 203-204.

В доста голям брой пасажии Иван Шибл описва внезапно и неочаквано установило се уважение между членове на воюващите армии, сражаващи се в Хърватско. В Славония, в началото на 1943 г., се разиграват жестоки боеве. В базите си край Вочин, враговете (в този случай партизаните и усташите) са на 60 метра по въздуха един от друг, така че войниците от двете армии могат да общуват свободно. Партизанският другар на Шибл, Милан Сврабич-Сврабо, често говори с един от усташите. Това е един от разговорите, който започва от изстрел, дочува откъм страната на усташите.

Имало ли е, според вас, такива разговори и на други бойни полета и в други войни, или пък това е случайна прищявка на скучаещи войници, които търсят разнообразие? Дали одобрявате подобни разговори? Какво мислите за симпатията, която възниква между двамата войници? Искрена ли е тя? Докъде стига тази симпатия? Смятате ли, че двамата войници биха били готови да направят нещо, за да спасят живота на другия? Прав ли е Шибл в крайния си коментар, когато твърди, че такова нещо е невъзможно?

► И 46. „Помогнете на сираците” – обява в румънски вестник

OFERIȚI SPRIJINUL VOSTRU

Universul, № 249, 12 септември 1943 г.

Обявата приканва хората да помогнат на сираците. Защо има сираци? Предприемат ли политиките някакви мерки, за да отстранят причините за осиротяването?

IV–2. Празнуване на имен ден в концентрационния лагер

Няколко дни преди това, шефът [на лагера], между другото, казал на готвачите: „Сега ще видим какво той ще приготви за именния си ден”. От мене зависеше да бъда или мъж, или стар дърдорко. [...]

Почистих килията си, избърсах масата, разтребих мястото до прозореца, пъхнах няколко картонки от кутии и подпалки в печката, и заех няколко чаши от кухнята – ако бях поставил и портрета на Павелич, килията щеше да се превърне в стая, където може да се приеме и изтъкната

личност. [...] Разбрах се с Гаон да дойде, след като си отидат специалните гости, така че да можем да поговорим свободно на пиетие. Тъй като той беше еврейин, тези копелета никога не биха седнали на една маса с него. [...]

Към десет часа вратата се отвори и четирима от тях влязоха, начело с подофициера.

– Спремни! [„Готови!” – усташкият поздрав]. Моите поздравления, докторе!

– Благодаря ти, драги Анте, скъпи човече, толкова съм доволен, сякаш самият султан е дошъл!

[...] Хубаво е, че дойдохте! Би било лошо отбелязване на имен ден без такива велики хора! [...]

Сипах вино в чашите, чукнахме се, всичко по типично хърватски маниер. Бог да ни помогне да се видим в Загреб през следващата година, за да се напием като господата и после да местим от кръчма в кръчма.

– Докторе, ти обичаш да прекарваш вечерите навън, и да пиеш, нали?

– Е, кой не обича? Най-лошият човек е онзи, който е стиснат. Щом има пари, харчи ги, радвай се, прави глупости! Боже мой, няма да забравя, че дойдохте. Ние трябва да се видим отново догодина, и по възможност не в тази къща. Ще наемем циганин, който ще пее и свири. Винаги се пие по-добре, когато има музика и песни.

– Какви ти цигани, дяволе? Вече няма цигани. – каза засмян шефът.

– Какво? Е, не сте избили и музикантите, нали? Не мога да се съглася с това. Незаменимите хора трябва да бъдат спасени. Кой може да замени циганин музикант?

Така разговорът стигнал до темата за геноцида.

– Какво ви пречат циганите? – попита Яковлевич гостите си. – Те не са политици.

– За какво са ни цигани? – отвърна един от гостите. – Те нито работят, нито служат в армията. Ако наистина искаш да знаеш, по-скоро бих запазил някой влах [в този случай сърбин]. Той поне може да оре и да работи на полето... Ако ги намалим като брой, няма да представляват никаква заплаха.

После Яковлевич, човек с литературни дарби, рецитира поезия на гостите си. По същото време можеха да се чуят шумове от мазето – усташите мъчеха един от затворниците.

Трябваше да се контролирам да не се

задуша. Макар че повтарях въздишките на поета за свобода, аз самият бях лишен от нея и в името на същата тази свобода бе извършвано друго престъпление в същия този момент. [...] Трябваше да се преструвам, да изглеждам глупав, сякаш не знаех какво се случва в стаята долу.

Jakovljević, pp. 173-179.

Гореспоменатият Илия Яковлевич, затворник в „Стара Градишка“, е бил със специален статус в лагера. Като предвоенен хърватски патриот, който „се отклонил малко от пътя“, но който, въпреки това, може да се присъедини към усташите в бъдеще, той се радва на привилегии от своите тъмничари. Независимо от това, може да загуби благоволенieto им по всяко време и да бъде екзекутиран на място, както става с мнозина други. По тази причина трябва да поддържа привидно приятелство с пазачите и с лагерната администрация. По този повод се оказва в позицията да кани цялата лагерна администрация в килията си да отпразнува своя имен ден.

Намирате ли поведението на „затворническия екип“ необичайно и неочаквано? Дали те, според вас, се държат по този начин с другите затворници? Защо Яковлевич има някакви привилегии в лагера? Какво мислите за „небрежния разговор“, воден между затворника и гостите му? Възгледите, нормални за усташите, ужасяват Яковлевич, но той не може да го покаже. Какво мислите за поведението му? Какво бихте направили вие на негово място?

IV–3. „Мемоар от интелектуалците“, адресиран до Й. Антонеску (април 1944 г.)

В този момент, когато ужасно нещастие заплашва нашия народ, ние, членовете на Румънската академия и професорите от университетите в Букурещ, Яш и Клуж, свидетели на изселването на хората и опустошаването на румънските села и градове, превърнати в бойно поле, след дълго обсъждане, решихме да се обърнем с този апел към Вас.

Да се мълчи, при настоящите обстоятелства, би било равносилно на престъпление. Наш дълг е да заявим своите откровени позиции пред лидера на държавата: трябва да сложим край на войната ни с Русия, Великобритания и Съединените щати...

Г-н Маршал,

Бомбардирането на столицата, опустошаването на други градове, предупрежденията, получени от Лондон, Вашингтон и Москва, пре-

върщането на Молдова в бойна арена – всичко това е знак за надвиснало нещастие. Румънският народ, изтощен от война, твърде дълга за неговите възможности, повече не може да се сражава. Отидете по улиците и попитайте минувачите, отидете в селата и в градовете, и чуйте гласа на народа. Навсякъде ще видите отчаянието в очите на хората и същия отговор: „НЕ!“. За какво трябва да се бием? Жизнените интереси на държавата и на народа ни изискват незабавен край на войната, независимо колко трудно би могло да бъде постигането му. Жертвите, които Румъния би направила с приключването на войната, ще бъдат много по-малки и по-малко болезнени, от онези, които ще се направят, ако тя продължи.

Scurtu et al., pp. 439-440.

Преобладаващата политика на толерантност към опозицията мотивира множество политически, културни и други дейци да адресират протестите си до лидера на държавата, чрез които те изявяват своето недоволство от курса, следван от правителството. Тези действия, общо взето, не са последвани от репресии.

Какъв е социалният статус на авторите на този мемоар? Каква е позицията им по главните политически проблеми в Румъния през 1944 г.? Дали тя е само позиция на авторите? Дали те поемат някакви рискове при написването на това писмо?

IV–4. Откъс от писмо на председателя на гръцките министри до германските власти, 7 октомври 1943 г.

ПРЕДСЕДАТЕЛЯТ НА КАБИНЕТА
Реф. № Е 312 1/10 ПОВЕРИТЕЛНО
До Н. Пр., Представителя на Райха в Гърция
Д-р Г. А. Алтенбург

Атина, 7 октомври 1943 г.

Ваше Превъзходителство,
Полицейският командир на СС в Гърция е издал заповед всички гръцки граждани от израилтянско вероизповедание да се явят за регистрация. Новината за тази заповед създава у мен впечатление, че мерките, взети от Военната комендатура в Солун спрямо евреите, ще бъдат повторени и тук срещу гръцките граждани от еврейски произход.

[...] Вероятността, тези гръцки граждани, които са живели на гръцка земя от незапомнени времена, да бъдат изведени от страната си и разселени в непознати региони, изпълва и гръцкото правителство, и всяко гръцко сърце с печал.

Израилтяните от стара Гърция (т.е. от Гърция в границите отпреди Балканските войни) са напълно интегрирани, езиково и исторически, с местното население, и са родили поети, известни с гръцкия си дух.

Като уважаващи закона граждани, те винаги и във всички случаи са се сражавали за Гърция, и мнозина от тях са се отличили на бойните полета. Тяхното усърдие, способности и усещане за дълг са им помогнали да се отличат като обществени служители, и особено като съдии и военни. Те винаги са се справяли успешно с трудните дела на държавата и са се борили отговорно, за да подкрепят интересите на страната.

Гръцката църква винаги е предлагала закрилата си на израилтянската общност в Гърция и е вдъхновявала гръцкия народ с дух на толерантност и великодушие по верските въпроси. Израилтянската общност в стара Гърция образува незначително малцинство, без особена политическа или културна власт.

[...] Прилагането на подобни мерки срещу гръцките израилтяни в стара Гърция ще нарани чувствата на народа, чиято душа е попила великите традиции на гръцкия дух. [...]

Енеpekidis, pp. 50-51.

Как председателят на гръцките министри обяснява исканията си? Защо той не казва пряко, че Холокостът е ужасна несправедливост и престъпление? Поема ли някакви рискове, написвайки това писмо? Какво бихте направили вие, ако бяхте на мястото на председателя?

IV–5. Джордже Енеску⁷² се опитва да защити ромите

7 ноември 1942 г.

БЕЛЕЖКА

Бях информиран, че от името на цигани музиканти,

Джордже Енеску лично се е намесил и е говорил на маршал Антонеску, обяснявайки, че също ще отиде там, ако маршалът е решил да откара музикантите му на Буг.

Minoritati etnoculturale. Marturii documentare. Tiganii din Romania (1919–1944), doc. 281.

Защо, според вас, Енеску се намесва в защита на циганите? Можете ли да се досетите какви са причините за неговата постъпка?

IV–6. Заявление от група български бръснари и фризьори до министрите, срещу законопроекта за защита на нацията

11 ноември 1940 г.

Г[осподин] Министре,

Днес, когато изживяваме тез тревожни дни, които налагат обединението на целокупния бъл[гарски] народ, се взимат такива решения против евреите, че не само, че не са с негово съгласие, но и вредни за него. А това е решението за прокарване законопроекта за защита на нацията.

Ние не знаем дали ще се вслушате в нашия справедлив глас, изхождащ от онази класа, която най-много е дала блага и жертви за добруването на нашия народ. Днес заедно с нашите граждани евреи работим и ако се наложи – заедно ще мрем по фронтовете, както са мрели нашите и техните бащи. Ние не виждаме нищо лошо [в тях], а се иска откъсването [им] от нашето тяло, като се лишат от всякакви права. Ако се преследват спекулантите [евреи], то да се преследват и нашите [спекуланти].

Борбата на българския народ в защита..., с. 49.

Имате ли подобен документ от страната ви? Ако бяхте български бръснар по това време, бихте ли подписали заявлението?

IV–7. Турска помощ и подкрепа за Гърция

БЛАГОДАРНОСТИ ОТ ГЪРЦИЯ

По-долу ще намерите преводите на благодарствените писма, които получих, вследствие на

72. Джордже Енеску (1881-1955) е най-големият румънски музикант и един от най-щедро надарените музиканти на XX в. Велик цигулар и композитор, изтъкнат диригент, съвършен пианист, челист и прочут учител по цигулка.

усилията и на опитите на комисията, организирана под мое председателство в нашето министерство, да изпратим храна и да осигурим подкрепа на жителите на Гърция и на егейските острови, които попаднаха в положение да гладуват по време на окупацията през Втората световна война:

ПИСМО ОТ ПРЕЗИДЕНТА НА АТИНСКАТА ОБЩИНА

„Любезно Ви моля да приемете този албум от град Атина, предоставям го като малък дар за различните услуги, които сте оказали на народа на Гърция, по време на ужасни времена в историята на Гърция.”

ПИСМО ОТ ГУБЕРНАТОРА НА ХИОС

„Бях информиран с удоволствие от г-н Курвоазие, представител на Червения кръст и добър приятел на страната ни, за всички детайли от вашето решение да изпратите брашно на Червения кръст в Хиос.

Като губернатор на този регион, Ви моля да ми позволите да изразя моето възхищение и благодарности по повод на ваша любезна помощ за страдащия народ на малкия остров Хиос.

Също така, Ви моля най-учтиво да приемете благодарностите на цяла Гърция и на правителството на Гърция за изпращане на подкрепа от съседните брегове до нашите собствени брегове.

Навикнахме да виждаме кораба „Лъв” („Арслан”) с турския национален флаг да пристига в пристанището ни.

По време на своя исторически живот нашите два народа са живели в течение на години заедно. Ние сме съхранили близкото си приятелство и почитаме спомените за вашата нация от това сътрудничество. Защото турската нация, във времена на война и на мир, при всяка среща с нас, винаги е гледала на нас като на брат, приятел и обичан роднина. Като ни подавате ръката си през този жесток и ужасен период на лишения, вие потвърждавате убеждението ни за благородната турска нация.

Любезно моля да приемете този малък дар от Хиос, който Ви предоставям чрез агенцията на г-н Курвоазие.”

Erkin, pp. 130-131.

Erkin е член на турското министерство на външните работи по време на Втората световна война. В своето свидетелство от първа ръка, той очертава турската помощ и подкрепа, която е дадена на различни части от Гърция, включително и на Егейските острови, които страдат от недостиг на храна. Това са някои от благодарствените писма на гръцките власти.

Какво знаете за историята на гръцко-турските отношения? Потвърждават ли тези извори стереотипа за омразата между двата народа?

IV–8. Сведенията на посланика в пенсия Неджет Кент относно неговото спасяване на турски евреи в Марсилия, Франция

Една вечер, един турски еврейин от Измир, на име Сиди Искан, който работеше в консулството като чиновник и преводач, дойде у дома доста развълнуван. Каза ми, че германците са събрали около осемдесет евреи и са ги отвели на гарата с намерението да ги натоварят на вагони за добитък за изпращане в Германия.

[...] Аз незабавно се опитах да го успокоя и после взех най-бързото налично превозно средство до гарата „Сен Шарл” в Марсилия. Сцената там беше невероятна. Стигнах до вагоните за добитък, пълни с ридаещи и стенещи хора. Скръбта и гневът изтласкаха всичко останало от съзнанието ми. [...]

Когато командващият гестаповски офицер на гарата чу, че съм там, дойде при мен и по доста враждебен начин ме запита какво търся. Казах му, че тези хора са турски граждани, че техният арест е грешка, която трябва да се поправи чрез незабавното им освобождаване. Гестаповският офицер каза, че изпълнява заповедите си и че тези хора не са турци, а са само евреи. Като видях, че няма да стигна до никъде с отправяне на заплахи, които не можех да изпълня, се върнах при Сиди Искан и му казах: „Ела, нека се качим и ние на влака”, и като избутах настрана немския войник, който се опита да блокира пътя ми, се качих на един от вагоните, заедно със Сиди Искан. В този момент дойде редът на гестаповския офицер да вика и дори да се моли. Не можах да чуя нищо от онова, което каза и под умолителния му поглед, влакът потегли. Тъй като това бе доста отдавна, не мога да си припомня много добре, но си спомням, че

влакът спря, когато пристигнахме до Арл или Ним. Група германски офицери се качиха във вагона и веднага дойдоха при мен. Приех ги много студено и дори не ги поздравих. Те ми казаха, че е станала грешка, тъй като влакът е тръгнал, след като съм се качил; виновните лица ще бъдат наказани и веднага щом напусна влака, мога да се върна в Марсилия с кола, която ще ми бъде предоставена. Казах им, че не е грешка и че повече от 80 турски граждани са натоварени на този конски вагон, тъй като са евреи; че съм гражданин на една нация, а също и представител на правителство, според които религиозните убеждения не могат да бъдат причина за подобно отношение, така че не може да става и дума да ги оставя сами и затова съм тук. Офицерите ми казаха, че ще поправят всички грешки, които евентуално са допуснати и попитаха дали всички във вагона са турски граждани. Всички хора около мен, жени, мъже и деца, стояха като вкаменени, докато гледаха как се играе тази игра за живота им. Най-вероятно поради отказа ми да направя компромис, а също и по заповед, получена от нацистките офицери, всички слязохме от влака заедно. [...] Никога няма да забравя онова, което последва. Хората, които бяха спасени, се хвърлиха да ни прегръщат и да ни стискат ръцете, с израз на благодарност в очите си.

Shaw, pp. 342-344.

Коментирайте как посланикът се справя със ситуацията. Дали той поставя живота си в опасност, като се опитва да спаси хората? Какво бихте направили вие, ако бяхте на неговото място?

IV–9. Из дневника на български войник в Западна Тракия, по това време под българска окупация

23 май 1941 г. Отидохме в Ксанти да участвуваме в парада...

И тук същата гледка, както в Гюмюрджина. Навсякъде, където войниците отсядат на лагер, се появяват дрипави деца, баби и старци с паници под мишница. Храната ни не е особено много и разнообразна, но от паницата боб или войнишка чорба винаги можем да отделим нещичко за гладните...

По обед около склада се натрупаха децурлига. Днес яденето бе специално, имаше и по втори черпак за гладните и много войници раздадоха храната си на децата.

Качих се на втория етаж на склада и отворих прозореца. Погледът ми се спря на една млада жена, може би момиче, облечено в черно. То стоеше на съседния ъгъл и гледаше към децата, които внимателно пристъпваха да не разсипят паниците пълни с чорба. Нямахме защо да питам какво е накарало тази млада жена да облече черно. Сигурно е загинал баща или брат, мъж или любим. Все едно, близък човек. Но какво чакаше тук на ъгъла? Може би и тя бе гладна, може би и тя искаше парче хляб?

Изведнъж, сякаш решила да не обръща вече внимание на никакви пречки, жената се запъти към оградата. В двора по железните решетки бяха застанали няколко момчета от нашата рота. Жената приближи до тях и до мене достигнах плахите думи:

„Кирие, хляб...”

В тях се таяха сълзи и нашите момчета разбраха това. Един бръкна в торбата си и й подаде войнишкия хляб, предназначен може би за уличния пазар, където срещу хляб можеше да се получи всичко: от обезценените гръцки драхми до пръстени и гривни.

Жената вече бе тръгнала, когато я настигна властният вик:

– Ахтунг! Стой!...

Добри⁷³ и Елена Джурови, с. 159-160.

Можете ли да се досетите какъв е краят на тази история?

IV–10. Стоян Петров-Чомаков, български пълномощен министър в Букурещ, разказва весела и затрогваща история за отношенията между румънски войници, руски военнопленници и българската общност в Румъния през Втората световна война

Няколко месеца след като Румъния се намеси във войната, броят на присъстващите на църковната служба една неделя изведнъж се увеличи от група руски военнопленници, които дойдоха под охраната на румънски войник. Той съвсем нормално,

73. Добри Джуров (1916-2002) – командир на партизанска бригада, армейски генерал, министър на отбраната.

както си му е редът, носеше пушка с втъкнат щик на нея....

Той беше подпрял пушката си на едно дърво и подавайки се на един импулс, обичаен за войниците от всички армии, правеше усилен опит да привлече вниманието на една домашна помощничка, която се бавеше, очевидно по-дълго от необходимото време, с един килим, който разсеяно тупаше на близкия балкон. Вероятно той бе доволен от хода на неговите аванси и преценяваше шансовете си за краен успех като твърде добри, защото вместо да събере поверениците си и да ги поведе под строй към техния лагер, той ги остави да се смесят и да си поговорят с богомолците.

Скоро стана ясно, че съществуват добри взаимни чувства, и в резултат на това хората започнаха да събират пари в помощ на военнопленниците, като освен това им дадоха значително количество цигари. Очевидно срещата бе успешна за всички участници в нея, включително за войника и момичето от балкона, защото на следващата неделя дойдоха два пъти повече богомолци. Водеше ги същият войник, само че той беше облякъл съвсем нова униформа и бе гладко избръснат. Момичето, също така, бе облякло нова блуза и леко четкаше някакви дрехи на същия балкон. Отново се събраха пари и цигари за бедните военнопленници, преди те да бъдат отведени от пазителя им, който едва не си забрави пушката, тъй като се беше съсредоточил върху изпращането на целувка за сбогом към червящото се момиче...

Накрая стана ясно, че нашите посетители скоро ще започнат да идват в състав на цели взводе, дори на роти, ако не и на батальони. Църковното настоятелство бе принудено със съжаление да замоли румънските власти да ограничат броя на новите последователи до най-много двадесет души, като не повече от половината от тях можеха да бъдат пушачи.

Петров-Чомаков, с. 346-347.

Защо войната не може да промени нормалните човешки чувства? Дали националността играе някаква роля в това събитие?

IV-11. Гръцки евреи описва помощта, оказана на него и на семейството му от православни гърци по време на германската окупация

Въпреки заплахата от затвор, мнозина неевреи скриха своите еврейски приятели в апартаментите си или им помогнаха да избягат. Алфред Коен, атински адвокат, си спомня спонтанната подкрепа от приятели и съседи:

“Няма да забравя ужаса, който изпитахме една нощ, когато бях скрил голямото си семейство в една от онези къщи, и бе известно, че немците са издали заповед, според която всички евреи, заловени да се укриват, ще бъдат екзекутирани, а тези, които им дават убежище, ще бъдат изпратени в концентрационни лагери. Тогава един от нас каза, че не бива да се остава в тази къща, това застрашава живота и спокойствието на възрастни хора, включително и жени. Отговорът беше: „Не, вие трябва да останете. Защо нашите животи да са по-ценни от вашите, синко?”.

Mazower, pp. 287-288.

Има ли подобен пример на доброта от вашата страна? Какво бихте направили вие в подобна ситуация?

► И 47. Турски евреи, стоящи пред генералното консулство на Турция в Париж, за да получат паспорти и визи, които да им позволят да се върнат в Турция (1943 г.)

The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic.

IV–12. Хуманното отношение на румънски чиновник към евреите

„Аз съм главен сержант Присъкару, Георге, началник на отдела в Бъкани, който включва и общината, в която сте понастоящем, и от името на този отдел ви казвам: „Добре дошли!”. Зная за обръкването, което тормози душите ви и за болката в сърцата ви, когато си мислите, че сте разделени, в тези военни времена, от онези, които обичате, зная всичко за вашите страдания. Съветвам ви да не се обезкуражавате, тъй като всъщност, без значение как се молим, всички споделяме един Бог, и никога не ни пита дали искаме да се родим румънци, евреи, турци или българи. Всички сме човешки същества, и искам да бъдете сигурни в това, че тези времена ще отминат, и че лудостта, която сега е в ума на хората, също ще отmine. Всички вие ще се върнете по домовете си и семействата си, и ще си спомняте тези дни само като неприятни. Ще взема мерки да бъдете настанени от хората в селото, тъй като вероятно не можете да спите на пода, и също така ще взема мерки за времето, в което сте на територията на моя отдел, да не губите връзка с онези, които са останали у дома.” [...]

След тази неочаквана реч, той изслуша внимателно всички наши възражения и аз, насърчен от подобно поведение, между другото му казах пряко всичко, срещу което негодувах. Казах му за нечовешкото отношение на полицията в Хуш, която, доказвайки само Господ знае какви деяния, определи 12 души от нас като „заподозрени комунисти”, а се знаеше какво може да се очаква, като се имат предвид нравите на онова време. Той ми обеща, че тази категоризация ще изчезне, след като престоим две-три седмици в отдела му. Трябва да се разбере, че това чудесно поведение веднага произведе очаквания ефект, и властите и населението на Богдана се държаха с нас като с истински братя. Ние бяхме настанени в къщи, дадохме ни храна, жените изпраха и изкърпиха прането ни, и когато, след няколко дни, получихме заповед да напуснем Богдана, мъката беше всеобща. Хората дойдоха с нас до Бъкани, крайното село на отпътуването ни, превозиха багажа

ни в каруците си и отказаха да получат каквото и да е заплащане в замяна на тези услуги.

Istoria României în texte, pp. 339–340.

Този откъс показва, че депортацията на евреите в контекста на антисемитската политика, провеждана на място от правителството на Антонеску⁷⁴, не непременно предизвиква изтляване на човешките чувства сред някои служители, кадри на армията или жандармерията. Известни са многобройни примери на служители, които проявяват човешко отношение спрямо засегнатите от политиката на румънската държава. Група евреи е събрана в двора на полицейския участък и е отведена от Хуш. След три дни ходене пеша, пристигат в окръг Тутова (20-21 юни 1941 г.), където са представени на началника на жандармерийския отдел, който се обръща към тях с тази реч.

Дали Георге Присъкару поема някакви рискове, когато помага на депортираните евреи? Какво би му се случило, ако началниците му разберат какво е направил? Как бихте се държали вие на негово място? Мислите ли, че е можел да направи повече?

IV–13. Българският дипломат Иван Д. Станчов разказва как германски офицер го спасява от Гестапо в България

Призори ме събуди неочакван посетител, един огромен на ръст германски десантчик. Той козирува и каза, че „хер майор” го изпратил да ми предаде следното: „Напуснете София незабавно. „Кафявите” – това беше прозвището на Гестапо заради кафявите им униформи – „са тръгнали да ви арестуват.” Запитах го защо неговият „майор”, който знаех, беше шефът на военното разузнаване в България, се е загрижил за мене.

„Weil Sie doch ein Offizier und ein Herr sind!” („Та нали сте офицер и джентълмен!”) – отговори фигурата, козирува напето и изчезна.

Хванах първия влак за Варна и докато пътувах през тясното Искърско дефиле.... размишлявах какъв късмет се беше оказала враждата, разделяща Вермахта от нацистите... По-късно портиерът ми каза, че един час след заминаването ми „група германци” дошли да питат за мен.

Станчов, р. 172.

74. Правителството на Антонеску депортира евреите, най-вече от Бесарабия и Буковина, отвъд Днестър (извън междувоенната румънска територия), където организира няколко лагери за депортация. През септември 1942 г. правителството започва да връща обратно депортираните евреи и в следващия период се опитва да подпомогне тяхната емиграция в Палестина. Генерал Антонеску смята, че еврейското население трябва да бъде изведено от румънската територия, но това не непременно предполага физическото им унищожаване, ето защо емиграцията се смята за правилното решение.

Трябва ли винаги и правилно ли е да се слага знак за равенство между „германец“ и „враг“? Защо някои германци действат срещу други германци? Какъв аргумент има германският офицер, за да помогне на Иван Д. Станчов?

► **И 48. Тайната партизанска болница „Франя“, близо до Церкно, Словения**

Нелегална медицинска служба на Освободителния фронт. Това може би е най-хуманната мисия през войната. Била е много добре организирана, въпреки извънредно тежките условия. През януари 1945 г. тя има 281 тайни болници и шест законни (други 62 са на път да бъдат построени), както и 2260 легла. През войната 11 321 ранени и болни хора са под медицинските грижи на 30 лекари, 652 медицински сестри и други членове на персонала. 19 лекари загубват живота си.

IV–14. Алфонз Барон, комисионер на фабриката за сладкиши и шоколад „Юнион“, в главната квартира на усташката полиция, 9 юли 1941 г.

Драга Гербер, от ул. „Ивканчева“ 7/III, еврейка, бе отведена днес. Посочената Драга Гербер беше касиерка във фирмата му. Беше й дадено

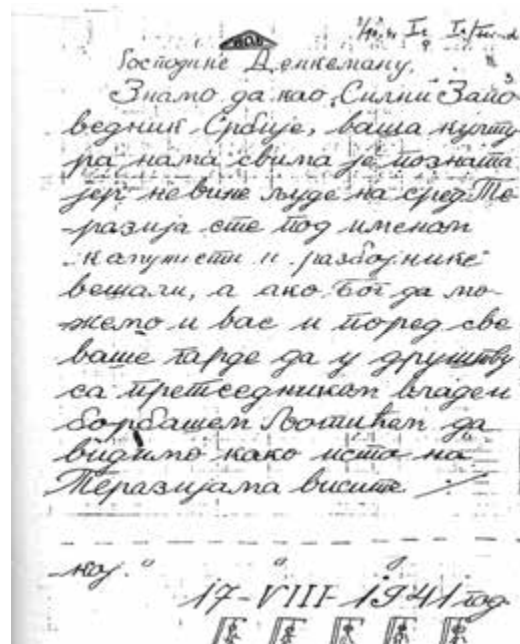
предизвестие и тези дни трябваше да предаде счетоводството на чиновник, който се връща обратно на работа, след като тя си тръгне и напусне фирмата. Тъй като Драга Гербер бе взета от апартамента си след работното ни време, нямаше време да предаде ключовете от счетоводството, нито пък да оправи сметките. Съществуваше риск ключовете да се загубят и ние щяхме да закъсаме, ако не можем да отворим касата си утре, когато дойдат хората. Затова, молим да дадете възможност на Драга Гербер да предаде ключовете от касата в нашата фирма, колкото се може по-скоро.

Goldstein, p. 370.

Какво се опитва да постигне Барон с написването и изпращането на това писмо? Според вас, дали Барон иска затворничката да бъде освободена по посочената причина? Не е ли това трик (или просто опит), като се има предвид, че властите на НХД дори не биха обсъдили каквато и да е друга причина? Защо Барон пише за затворничката, която иска да бъде освободена (поне временно), с презрение?

► **И 49. Писмо от анонимен белградчанин до германския военен командващ в Сърбия**

Istorijski Arhiv Beograda, Uprava Grada Beograda [Исторически архив на Белград, управа на град Бел-

град], SP III-48,

к 157/15, 25 септември 1941 г.

Това е писмо до германския военен командващ в Сърбия, генерал Хайнрих Данкелман, по повод обесването на заложници на „Теразия“, централния белградски площад, на 17 август 1941 г. Съдържа предупреждение, че той и неговите помощници, в крайна сметка ще бъдат сполетени от същата съдба.

Можете ли да кажете, че написването на това писмо е геройски акт? Обяснете позицията си.

Обобщаващи въпроси към глава IV.

Дали, според вас, хуманизмът и солидарността са качества, присъщи на щедри и смели хора, или всеки би могъл да ги притежава? Може ли дадена личност да действа като военнопръстълник в една ситуация и да бъде щедър хуманист в друга? Обяснете позицията си. Като имате предвид, че хората често пъти се представят като по-добри личности, отколкото всъщност са, доколко достоверни са някои от изворите (спомените)?